

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU

**ACTA
MVSEI POROLISSENSIS**

XXXVI

ISTORIE – ETNOGRAFIE

ZALĂU
2014

EDITOR ȘEF: Dr. Corina BEJINARIU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. Horea POP – redactor șef
Dr. Ioan BEJINARIU – redactor responsabil
Dr. Dan BĂCUEȚ CRIȘAN – secretar de redacție
Dr. Marin POP – responsabil de număr
Dr. Sanda BĂCUEȚ CRIȘAN – membru
Dr. Camelia BURGHELE – membru
Dr. Emanoil PRIPON – membru

COLEGIUL EDITORIAL

Dr. Gheorghe LAZAROVICI, Universitatea Eftimie Murgu, Caransebeș, România
Dr. Tiberius BADER, Hemmingen, Baden-Wurttemberg, Germania
Conf. univ. dr. Gelu FLOREA – Departament Istorie Antică și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca (România)
Cercet. șt. I dr. Coriolan H. OPREANU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România
Cercet. șt. II dr. Ioan STANCIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Sorin MITU – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Adrian IVAN – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România
Drd. Dan Octavian PAUL, Muzeul Banatului, Timișoara, România

Responsabilitatea pentru conținutul științific al articolelor, pentru formulări și calitatea rezumatelor în limbă străină revine în întregime autorilor.

ACTA MVSEI POROLISSENSIS

Anuarul Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău

Orice corespondență referitoare la publicație va fi trimisă pe adresa: MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU, RO-450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260-612223, fax: 004-0260-661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com	Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: MUZEUL JUDETEAN DE ISTORIE SI ARTA ZALAU, RO-450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260-612223, fax: 004-0260-661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com
--	--

© EDITURA POROLISSUM A MUZEULUI JUDEȚEAN
ISSN 1016-2801

Tipar: S.C. MEGA PRINT S.R.L. CLUJ-NAPOCA

CUPRINS – SUMMARY – RÉSUMÉ

CORNEL GRAD. *IN HONOREM*..... 9

I. ISTORIE

EPOPEEA AȘEZĂRII UCRAINENILOR ÎN BAZINUL DE JOS AL RÂULUI VIȘEU (SECOLELE XIV–XVIII).....13

ILIE GHERHEȘ

THE EPIC OF THE UKRAINIAN SETTLEMENT IN THE LOWER BASIN OF THE VIȘEU RIVER (XIV–XVIII CENTURY)

TESTAMENTUL DOAMNEI URSULA PAULIN: REFLECȚII PE MARGINEA UNUI DOCUMENT DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA 21

LIDIA GROSS

THE WILL OF MRS. URSULA MEISTER PAULIN: REFLECTIOUS OF THE EDGE OF A DOCUMENT FROM THE EARLY 16TH CENTURY

ASPECTE ALE VIEȚII RELIGIOASE A ROMÂNILOR TRANSILVĂNENI ÎN PERCEPȚIA CĂLĂTORILOR STRĂINI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA 35

DIN PETRE

ASPECTS OF ROMANIANS' RELIGIOUS LIFE IN THE PERCEPTION OF FOREIGN TRAVELERS IN THE EIGHTEENTH CENTURY

IDENTITĂȚI LOCALE DIN TRANSILVANIA ÎN EPOCA MODERNĂ..... 43

SORIN MITU

LOCAL IDENTITIES FROM IN MODERN EPOCH

APLICAREA PRINCIPILOR LIBERALE PE DOMENIUL WESSELÉNYI DIN JIBOU 53

BENEDEK VASILE

APPLICATION OF THE LIBERAL PRINCIPLES TO THE WESSELÉNYI MANOR IN JIBOU

CONSTRUIREA ROMÂNULUI ȘI A NAȚIUNII ROMÂNE. IDEEA DE NAȚIUNE ÎN TEXTELE JURIDICE ȘI IDEOLOGICE DIN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA71

ANDREI-SABIN FAUR

CONSTRUCTION OF THE ROMANIAN AND THE ROMANIAN NATION. THE IDEA OF THE NATION IN IDEOLOGICAL AND LEGAL TEXT IN THE ROMANIAN SPACE IN THE 19TH CENTURY

GAZETA DE TRANSILVANIA: PUNCT DE REFERINȚĂ AL PRESEI ROMÂNEȘTI DIN ARDEAL . 93

RĂDUCU RUȘET

TRANSILVANIA GAZETTE. REFERENCE POINT OF ROMANIAN JOURNALISM IN ARDEAL

ÎNTRE LIBERTATE ȘI CONSTRÂNGERE. STATUTUL ASOCIAȚIONISMULUI DIN TRANSILVANIA (1850–1900)..... 103

NICOLAE TEȘCULĂ

ZWISCHEN FREIHEIT ZWANG. VEREINSWESEN STATUS IN SIEBENBÜRGEN (1850–1900)

ATITUDINEA LOCUIITORILOR DIN DOBROGEA FAȚĂ DE AUTORITĂȚILE MAGHIARE ÎN PROCESUL MEMORANDUMULUI.....	111
LAVINIA GHEORGHE	
INHABITANTS OF DOBRUDJA ATTITUDE TOWARDS THE HUNGARIAN AUTHORITIES IN THE TRIAL OF THE MEMORANDUM	
ÎNVĂȚĂMÂNTUL CONFESIONAL ORTODOX ÎN TRANSILVANIA ȘI ÎN PROTOPOPIATUL UNGURAȘULUI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA.....	131
COSMIN-CĂTĂLIN LAZAR	
ORTHODOX RELIGIOUS EDUCATION IN TRANSYLVANIA AND UNGURAȘ DEANERY IN THE SECOND HALF OF THE 19 TH CENTURY.	
TIMPURI TULBURI. REFLECTAREA LEGII CĂSĂTORIEI ÎN PAGINILE PRESEI TRANSILVĂNENE	147
ANAMARIA MACAVEI	
TROUBLED TIMES. THE REFLECTION OF MATRIMONIAL LEGISLATION IN THE PAGES OF TRANSYLVANIA PRESS	
FENOMENUL NATALITĂȚII ÎN CUPRINSUL PROTOPOPIATULUI ORTODOX TURDA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA (1880–1900)	155
CIPRIAN DORU RIGMAN	
CONSIDERATIONS REGARDING THE BIRTH RATE IN THE ORTHODOX ARCHPRIESTHOOD OF TURDA AT THE END OF THE 19 TH CENTURY (1880–1900)	
PAGINI DIN ISTORIA ALIMENTĂRII ORAȘULUI ORADEA CU APĂ. 120 DE ANI DE LA INAUGURAREA UZINEI VECHI DE APĂ.....	171
HOCHHAUSER RONALD	
PAGES ON THE HISTORY OF ORADEA'S WATER SUPPLY. 120 YEARS SINCE THE INAUGURATION OF THE OLD WATER PLANT	
HRANĂ SAU MEDICAMENT: TERAPIILE NATURISTE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX	185
CRUCIȚA LOREDANA BACIU	
FOOD OR MEDICINES: NATURAL THERAPIES IN EARLY TWENTIETH CENTURY.	
EUTANASIA – REPERE ISTORICE ALE UNUI CONCEPT CONTROVERSAT	195
IULIA-MARIA PUIE	
EUTANASIA – MILESTONES OF A CONTROVERSIAL CONCEPT	
BIOGRAFIA LUI TEODOR NEȘ RACORDATĂ LA REALITĂȚILE ISTORICE ȘI CULTURALE DE LA ÎNCEPUT DE SECOL XX.....	205
IOAN FABIAN	
TEODOR NEȘ'S BIOGRAPHY CONNECTED TO THE HISTORICAL AND CULTURAL REALITIES AT THE BEGINNING OF THE 20 TH CENTURY	
REORGANIZAREA PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN ÎN ANII 1919–1922. STUDIU DE CAZ: JUDEȚUL SIBIU	213
VASILE CIOBANU	
REORGANIZATION OF THE ROMANIAN NATIONAL PARTY IN THE YEARS 1919–1922. CASE STUDY: SIBIU COUNTY	
DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA PROTOPOPULUI GRECO-CATOLIC LUDOVIC REZEI.....	241
VIOREL CÂMPEAN	
THE LIFE AND WORK OF THE GREEK-CATHOLIC ARCHPRIEST LOUIS REZEI	

ORGANIZAREA BISERICESCĂ A ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN TERITORIILE ALIPITE ȚĂRII DUPĂ MAREA UNIRE	249
IULIU-MARIUS MORARIU ECCLESIASTICAL ORGANIZATION OF THE ORTODOX ROMANIANS FROM THE TERRITORIES ANNEXED THE COUNTRY AFTER THE GREAT UNION	
ISTORICUL ȘTEFAN METEȘ, DIRECTOR AL ARHIVELOR STATULUI DIN CLUJ (1922-1949). PRELIMINARII	257
OVIDIU-VALENTIN BOC HISTORIAN ȘTEFAN METEȘ, DIRECTOR OF THE STATE ARCHIVES IN CLUJ (1922-1949). PRELIMINARIES	
ACTIVITĂȚI ECONOMICE SĂLĂJENE REFLECTATE ÎN DOCUMENTELE CAMEREI DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE SĂLAJ, ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA	263
ELENA MUSCA SĂLĂJENE ECONOMIC ACTIVITIES REFLECTED IN THE DOCUMENTS OF THE CHAMBER AND INDUSTRY IN THE FIRST HALF OF THE 20 TH CENTURY	
GENERALUL GEORGESCU PION – CTITORUL MONUMENTULUI MIHAI EMINESCU DE PE DEALUL COMJA DE LÂNGĂ SEINI	271
CLAUDIU PORUMBĂCEAN GENERAL GEORGESCU PION - FOUNDER OF MIHAI EMINESCU MONUMENT ON THE COMJA HILL NEAR SEINI	
ÎNFIINȚAREA ȘI ACTIVITATEA GĂRZILOR „IULIU MANIU” ȘI A GĂRZILOR ȚĂRĂNEȘTI DIN ARDEAL ȘI BANAT (1934-1938).....	283
MARIN POP THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF „IULIU MANIU” GUARDS AND GUARDS IN TRANSILVANIA AND BANAT PEASANT (1934-1938)	
UN STUDIU DOCUMENTAR INEDIT SEMNAT DE EMIL TIȘCĂ ÎN ANUL 1937 REFERITOR LA VIAȚA ECONOMICO-FINANCIARĂ DIN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI INTERBELICE	301
CLAUDIU PORUMBĂCEAN AN ORIGINAL DOCUMENTARY STUDY BY EMIL TISCA IN 1937 ABOUT ECONOMIC- FINANCIAL ACTIVITIES OF THE INTERWAR NORTH-WEST TRANSYLVANIA	
SITUAȚIA POLITICĂ DIN ROMÂNIA ÎN VIZIUNEA ABWEHRSTELLE RUMĂNIEN. IULIE 1941	329
OTTMAR TRAȘCĂ THE POLITICAL SITUATION IN ROMANIA REFLECTED IN REPORT OF THE ABWEHRSTELLE RUMĂNIEN. JULY 1941	
MODIFICĂRILE ADMINISTRATIV-TERITORIALE DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1950-1960	347
ROPA LUCIAN THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL CHANGES IN THE NORTH-WESTERN PART OF ROMANIA BETWEEN THE YEARS 1950-1960	
DGPT ȘI STRUCTURILE SALE TERITORIALE. ÎNFIINȚAREA ȘI EVOLUȚIA COLECTIVELOR DE ÎMPUTERNICIȚI/CENZORI DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI	357
MENESI BEÁTA GENERAL DEPARTMENT OF PRINTING AND PUBLICATIONS AND ITS TERRITORIAL STRUCTURES. THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE ASSOCIATIONS OF COMMISSIONERS/CENSORS IN NORTHWESTERN ROMANIA	

TRE PRESS IN TRANSYLVANIA UNDER THE COMMUNIST CONTROL (1968–1969).....	365
CARMEN UNGUR-BREHOI	
PRESA TRANSILVANĂ SUB CONTROL COMUNIST (1968–1969)	
DOSARUL DE ANCHETĂ PENALĂ AL ISTORICULUI ȘTEFAN METEȘ.....	373
GHEORGHE VIOREL DAT	
THE FILE OF INQUIRY THE HISTORIAN ȘTEFAN METEȘ	
IERARHI GRECO-CATOLICI ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII STUDIU DE CAZ: CANONICUL CORIOLAN TĂMĂIAN.....	381
ROBERT FÜRTÖS	
HIERARCHS GREEK CATHOLICS IN ATTENTION OF SECURITATE CASE STUDY: CANON CORIOLAN TĂMĂIAN	
CONTRIBUȚII PRIVIND COLECTIVIZAREA FORȚATĂ A AGRICULTURII ÎN COMUNA BENESAT	397
AUGUSTIN GAVRA, HORAȚIU NĂPRĂDEAN	
CONTRIBUTIONS REGARDING THE FORCED COLLECTIVIZATION OF AGRICULTURE IN BENESAT	
MUZEELE DE ISTORIE ȘI PROPAGANDĂ OFICIALĂ ÎN ROMÂNIA ANILOR ‘60–‘80 AI SECOLULUI TRECUT. STUDIU DE CAZ: MUZEELE ȘI „LUPTA PENTRU PACE”	403
GABRIEL MOISA	
MUSEUM OF HISTORY AND PROPAGANDA OFFICIAL IN ROMANIA IN THE LATE 1960 S – 80 S OF THE LAST CENTURY. CASE STUDY: MUSEUM AND „THE STRUGGLE FROM PEACE”	
DESTINUL UNEI BIBLIOTECI: BIBLIOTECA FAMILIEI MONICA LOVINESCU–VIRGIL IERUNCA	411
MESEȘAN (CHIȘ) ANARELA	
THE DESTINY OF A LIBRARY: MONICA LOVINESCU-VIRGIL IERUNCA’ S LIBRARY.	
CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA NAȚIONALIZAREA INDUSTRIEI CLUJENE (1948)	417
ARTURLAKATOS, VARGA-BURKHARDT LEVENTE	
CONSIDERATION ABOUT THE NATIONALIZATION OF INDUSTRY FROM CLUJ (1948)	
PARADIGMA „HOLOCAUSTULUI/SHOAHULUI” ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ (1990–2010)	427
STELIAN MÂNDRUȚ	
„HOLOCAUST/SHOAHULUI” PARADIGM IN THE CURRENT ROMANIAN HISTORIGRAPHY (1990–2010)	
ROMANIAN COMMUNITY OF TRIANON HUNGARY. ABOUT BEGINNINGS IN VIEW OF ROMANIAN RESEARCHERS IN HUNGARY	437
GABRIEL MOISA	
COMUNITATEA ROMÂNILOR DIN UNGARIA LA TRIANON. DESPRE ÎNCEPUTUL CERCETĂRILOR ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA	
INTEGRAREA REPUBLICII MOLDOVA ÎN SPAȚIUL EURO-ATLANTIC.....	443
COSTIN SCURTU	
MOLDOVA’S INTEGRATION INTO THE EURO-ATLANTIC SPACE	

II. ETNOGRAFIE

CULTURA POPULARĂ IDENTITARĂ ÎN DISCURSUL CLERICAL TRANSILVAN. ELIE MIRON CRISTEA ȘI INVOCAREA CONSECVENTĂ A VIRTUȚILOR SORGINTEI ȚĂRĂNEȘTI 455

DOREL MARC

POPULAR CULTURE IDENTITY IN THE DISCOURSE OF THE TRANSYLVANIAN CHURCHMAN. ELIE MIRON CRISTEA AND INVOKING THE ORIGIN PEASANT VIRTUES CONSISTENTLY

FOTOGRAFIA DE MORMÂNT – PROLEGOMENE LA O ANTROPOLOGIE VIZUALĂ A MORȚII..... 463

CORINA BEJINARIU

TOMB PHOTOGRAPHY – AN INTRODUCTION TO A VISUAL ANTHROPOLOGY OF DEATH

CRIZE MAGICE ȘI ANTIDOTURI RITUALE. MAGIE EROTICĂ, TERAPEUTICĂ ȘI ANTITERAPEUTICĂ LA PECEIU – SĂLAJ 483

CAMELIA BURGHELE

MAGICAL CRISES AND RITUAL ANTIDOTES. EROTIC, THERAPEUTIC AND ANTI THERAPEUTIC MAGIC IN PECEIU, SALAJ COUNTY

MODIFICAREA OBICEIURILOR DE ÎNMORMÂNTARE DIN TRANSILVANIA CA URMARE A PROPAGANDEI ANTIALCOOLICE ÎN PRAJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL 493

LAURA POP

THE TRANSFORMATION OF THE BURIAL CUSTOMS FROM TRANSYLVANIA AS RESULT OF THE ANTI-ALCOHOL PROPAGANDA IN THE EVE OF THE FIRST WORLD WAR

CEREMONIALUL FUNEBRU ÎN VRANCEA (CONTRIBUȚII)..... 511

PAMFIL BILȚIU, MARIA BILȚIU

FUNERARY CEREMONIAL IN VRANCEA (CONTRIBUTIONS)

MOARTEA ȘI RITUALURILE FUNERARE ÎN COMUNITĂȚILE DE LA MOTIȘ ȘI SURDUC (UNITATE ȘI DIFERENȚE SPECIFICE) 525

OLIMPIA MUREȘAN

DEATH AND THE FUNERAL RITES IN THE COMMUNITIES OF MOTIȘ AND SURDUC (UNITY AND SPECIFIC DIFFERENCES)

MIGRAȚIA ROMÂNESCĂ ÎN CONTEXTUL MULTICULTURALISMULUI EUROPEAN..... 537

CÎMPEAN SIMONA

ROMANIAN MIGRATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN MULTICULTURALISM

III. CARTE VECHE

DIN NOU DESPRE CALENDARELE ROMÂNEȘTI DIN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA (SECOLELE XVIII-XX) 547

GABRIELA MIRCEA, SMARANDA CUTEAN

AGAIN ON ROMANIAN CALENDARS FROM COLLECTIONS OF NATIONAL MUSEUM OF UNIFICATION ALBA IULIA (XVIIITH – XXTH CENTURIES)

DIACUL IOAN RADA DIN DOMNIN SAU DESPRE *EX-LIBRISUL* DE STRANĂ (I)..... 585

IOAN MARIA OROS

LE DIACRE IOAN RADA DE DOMNIN OU SUR *L'EX-LIBRIS* DU BANC DE L'ÉGLISE

IV. ARTĂ

O FAMILIE DIN NEGURA VREMII	601
VICTOR-HORAȚIU CIOBANU A FAMILY UNDER THE DARKNESS OF TIME	
OMUL, MUZA ȘI ARTISTUL	605
MARCELA BĂBĂNAȘ THE MAN, THE MUSE AND THE ARTIST	

V. ȘTIINȚELE NATURII. GEOGRAFIE

ASPECTE DE GEOGRAFIE ISTORICĂ ÎN ȚARA MARAMUREȘULUI	621
ANA-MARIA CORPADE, CIPRIAN CORPADE ASPECTS OF HISTORICAL GEOGRAPHY IN MARAMUREȘ COUNTRY	
DISPARITĂȚI ECONOMICO-GEOGRAFICE DE TIP INDUSTRIAL, LA NIVELUL ANULUI 2008, ÎN REGIUNEA DE DEZVOLTARE NORD-VEST A ROMÂNIEI (I)	631
BENEDEK ROZALIA ECONOMIC AND GEOGRAPHIC DISPARITIES OF THE INDUSTRIAL TYPE IN 2008 IN THE NORTH-WEST DEVELOPMENT REGION OF ROMANIA (I)	
PARTICULARITĂȚI ȘI ASPECTE SPECIFICE ALE INDUSTRIEI DIN AREALUL REGIUNII DE DEZVOLTARE NORD-VEST A ROMÂNIEI (II)	651
BENEDEK ROZALIA PARTICULARITIES AND SPECIFIC ASPECTS OF THE INDUSTRY FROM THE AREA OF THE NORTH-WEST DEVELOPMENT REGION OF ROMANIA (II)	

VI. RECENZII

VARIA. RECENZII.....	667
IN MEMORIAM IOAN GODEA: MOARTEA CA LECȚIE ETNOLOGICĂ.....	673
CAMELIA BURGHELE	

TESTAMENTUL DOAMNEI URSULA PAULIN: REFLECȚII PE MARGINEA UNUI DOCUMENT DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA

LIDIA GROSS*

THE WILL OF MRS. URSULA MEISTER PAULIN: REFLECTIOUS OF THE EDGE OF A DOCUMENT FROM THE EARLY 16TH CENTURY

ABSTRACT: *Although the document is already enshrined in German historiography we believe that he has not had a special approach, each history being careful to only useful aspect of your own topics for investigation. We believe that this document deserves a point analysis, to highlight and to repay the singular character in relation the other documents of the same type, what I was trying to highlight in this study.*

KEYWORDS: *testament, Ursula Meister Paulin, Church, praying mantis, Bistrița*

REZUMAT: *Cu toate că documentul este deja consacrat în istoriografia săsească considerăm că el nu a avut parte de o abordare specială, fiecare istoric fiind atent doar la aspectul util propriei teme de investigare. Considerăm că acest document merită o analiză punctuală, care să-i pună în valoare și să-i restituie caracterul singular în raport cu alte documente de același tip, ceea ce am încercat să evidențiem în prezentul studiu.*

CUVINTE-CHEIE: *testament, Ursula Meister Paulin, biserică, călugărițe, Bistrița*

ARGUMENT

Testament der Ursula Meister Paulin este un document deja consacrat în istoriografia săsească, de la publicarea lui în anul 1864¹, fiind adesea invocat de specialiști și apreciat ca o adevărată „mină de aur”² pentru cercetarea istorică, datorită bogăției și diversității informațiilor pe care le conține.

Cu toate acestea, documentul, în ansamblul lui, nu a avut parte de o abordare specială, fiecare istoric fiind atent doar la aspectul util propriei teme de investigare. Considerăm că acest „atât de frumos monument”, potrivit expresiei lui Richard Schuller³ și care slujește cu dezinteres istoriografia de aproape 150 de ani, merită o analiză punctuală, care să-i pună în valoare și să-i restituie caracterul singular în raport cu alte documente de același tip.

Nu în ultimul rând, Testamentul doamnei Ursula, constituie o mărturie impresionantă despre profilul spiritual și emoțional al unei femei, reprezentantă a uneia dintre cele mai puternice și influente familii din cadrul patriciatului întreprinzător din orașul Bistrița, la cumpăna secolelor XV–XVI: familia Eiben (Eyben).

* Cercetător științific la Institutul de Istorie „G. Barițiu” Cluj-Napoca; email: istorie@acad-cluj.ro

¹ Müller 1986, p. 176–179

² Gündisch 1993, p. 271

³ Schuller 1890, p. 31

Sunt câteva motive care ne-au îndemnat să-i consacram rândurile de față, susținute și de faptul că „celebrul” testament continuă să rămână o sursă ineputabilă și să ofere noi deslușiri și înțelesuri.

1. CINE ESTE URSULA MEISTER PAULIN?

Familia Eiben se înscrie în șirul celor mai bogate familii din orașul Bistrița, a cărei avere s-a clădit pe comerț și exploatarea minelor din Valea Rodnei. Este un exemplu relevant pentru ceea ce a însemnat patriatul întreprinzător în evoluția economică și politică a orașului medieval. Beneficiind de „capacitatea de a fi aleși” în funcțiile de conducere și aplicând/urmărind strategii matrimoniale profitabile, membrii acestei familii au influențat, generații la rând, destinele orașului Bistrița, din a doua jumătate a veacului al XV-lea până în deceniul al patrulea al secolului următor⁴.

Ursula, unul din cei șapte copii ai lui Georg II Eiben⁵, jude (Richter) al orașului în anii 1471–1479 și ulterior jurat, a fost căsătorită de două ori: prima dată cu Hans Koler, apoi cu Paul Sutor, mult timp, magistrul (starostele) breslei cizmarilor din Bistrița, în anul 1493 atestat și ca jurat⁶.

Probabil nu a avut urmași direcți (sau dacă a avut nu i-au supraviețuit); văduvă în momentul redactării testamentului, familia ei moștenitoare se compune din frați, surori, cumnați și nepoate, enumerarea acestora în document contribuind semnificativ la clarificarea gradelor de rudenie existente la nivelul generației din care a făcut și ea parte.

2. TESTAMENTUL

2.1. Caracteristici

Redactat în limba germană, documentul are structura tipică, bipartită, a unui testament medieval, în care bunurile pământești ale testatorului se împart între „mântuire” și membrii familiei⁷.

Ursula, Meister Paulin, este foarte precisă în ceea ce privește moștenirea bunurilor ei, aceasta revenind fraților și surorilor (*meine brüder und schwestern*), nu înainte de a-și fi încredințat sufletul în mâinile celui Atotputernic, ceea ce înseamnă că și acestuia îi revine partea cuvenită. „*Adoptio Christi*”, respectiv primirea lui Isus Christos ca membru al familiei, este, începând cu Sfinții Părinți, un gest obligatoriu pentru fiecare bun creștin, care legitimează donațiile în spirit caritabil, făcute în timpul vieții sau „*in articulo mortis*”.

Fiind vorba de o avere considerabilă, în „protocolul final”, potrivit uzanței, apar alături de martorii prezenți la redactarea testamentului (în număr de nouă)⁸, și cinci executori/protectori ai lăsamântului, aleși de testatoare, dintre care trei provin din interiorul familiei: frații Fabian și Nicolaus și cumnatul Leonard Fenkisch (Fünkesch).

Din punct de vedere juridic, testamentul se bazează pe norme din dreptul orășenesc specific orașelor germane (Nürnberg, Magdeburg și Iglau îndeosebi), care constituie fundamentul pentru organizarea și administrarea principalelor centre urbane din Transilvania medievală, și aici avem în vedere: dreptul fiecărui „Bürger” de a dispune liber de averea sa (inclusiv prin întocmirea testamentului), succesiunea în lipsa soțului/soției și a copiilor (ce se face în favoarea rudelor celor mai apropiate-*proximi heredes*), direcționarea unei părți din aceasta în folosul orașului, interzicerea dreptului de a moșteni pentru persoanele intrate

⁴ Date despre familia Eiben, inclusiv arborele genealogic, la Gündisch 1993, p. 270–271

⁵ Frații și surorile Ursulei sunt: Fabian, Michael, Nicolaus, Agneta, Salome și Katherina, toți fiind prezenți ca moștenitori, cu excepția Katherinei, probabil decedată în momentul redactării testamentului.

⁶ Gündisch 1993, p. 406

⁷ Pe larg despre structura testamentului medieval, caracteristici și aspecte legislative, în: Lupescu Mako, Maria Magdalena 2008, Cap. 1 și 2. (BCU, Tz. 264)

⁸ Aceștia sunt: Herr Niclas, confesorul personal, Herr Christian, capelanul personal, Herr Paul Kursner, fost jude al orașului, Herr Hieronim Schuster, Niclas Kurschner, Mathias Buchsenmeister, Benedick Kurschner, Steffan Schmider și magistrul Laurentius Kappner *qui hec scripsit*. Numărul martorilor este foarte mare, în condițiile în care dreptul canonic stabilește un număr de 5–7 persoane, pe care biserica, în practică îl reduce la 2–3. Lupescu Mako, Maria Magdalena 2008, p. 91

într-un ordin religios sau monastic deoarece contravine stării de sărăcie acceptată ca *professio* prin *votum paupertatis* etc.⁹.

Sub aspect formal, pentru a dobândi deplină valoare din punct de vedere legal, testamentul se conformează și dispozițiilor stabilite la nivel local de către magistratul urban și preotul paroh, în cadrul unor înțelegeri/convenții generale, privind buna funcționare a bisericii parohiale Sf. Nicolae. Cea din 10 ianuarie 1504 oferă un cadru normativ, care, probabil, nu se modifică în mod esențial, în următorii ani, când este redactat testamentul doamnei Ursula. Punctul nou al acestei înțelegeri condiționează legalitatea testamentelor de prezența ca martori a unuia dintre capelanii bisericii parohiale și a cel puțin două persoane „demne de încredere”, cerându-se, de asemenea, ca grija testatorului să se îndrepte, în primul rând, spre biserica Sf. Nicolae¹⁰.

În ansamblul său, documentul oferă un argument în plus pentru a releva locul și rolul patriciatului în dezvoltarea civilizației urbane din Transilvania medievală, dispozițiile testamentare configurând o realitate materială și spirituală complexă, ce deschide numeroase direcții pentru reconstituirea istorică: de la istoria familiei (cu tot ce poate implica aceasta, anume, membri, rude, ambient familial, servitori, patrimoniu, vestimentație, pietate privată), până la istoria vieții religioase și a instituțiilor eclesiastice din spațiul în care aceasta trăiește, respectiv orașul natal și teritoriile apropiate.

Originalul testamentului nu se păstrează. Friedrich Müller l-a publicat după o copie existentă în colecția de documente alcătuită de Emericus Amicinus (Lieb) la sfârșitul secolului al XVI-lea¹¹.

2.2. Datarea

Un aspect care a „scăpat” istoricilor, până acum, este tocmai datarea exactă a testamentului. E. Amicinus l-a datat cu siguranță în anul 1505¹². Trei secole mai târziu, Fr. Müller păstrează o oarecare rezervă și îl publică cu data probabilă 1505 (?), notând în subsolul documentului „jedenfalls vor 1512”¹³.

La începutul secolului al XX-lea, Richard Schuller îi fixează ca an de redactare 1507 (fără argumentare), remarcând că este tipărit cu data greșită: 1505¹⁴.

Anul 1505 a rămas, totuși, consacrat ca dată aproximativă, formula „um/circa 1505” fiind cel mai frecvent întâlnită în producțiile, chiar și cele mai recente, ale istoriografiei germane și românești.

Chiar dacă anul nu este specificat, doar ziua săptămânii și sărbătoarea când a fost întocmit, documentul cuprinde suficiente elemente pentru a-i putea întregi datarea.

a) În lista martorilor figurează și *Herr Paul Kursner*, cu precizarea *gelassene Richter* (fost jude). Știind că Paul Kurschner (*Pellifex, Pelliparius*) a îndeplinit funcția de jude al orașului Bistrița în anii 1505, 1506 și 1507¹⁵, redactarea testamentului trebuie fixată, cândva, după anul 1507.

⁹ Tomaschek 1859, p. 167–168.

¹⁰ *Nonus, quod nullum testamentum pro valido habeat, nisi unus de suis cappelanis cum certis fide dignis personis ad minus duabus presentialiter eisdem constitutis sit legatum*, în: Teutsch 1921, p. 150

¹¹ Emericus Amicinus (Lieb) s-a născut la Bistrița în 1522 și a fost între anii 1562–1602 (când moare) preot paroh în Minarken (Monariu, s. jud. Bistrița-Năsăud). A fost decan al capitlului de Bistrița și notar al „geistliche Universität”. Cele mai multe scrieri ale sale s-au pierdut, trei dintre ele se mai păstrează în manuscris, dintre care: *Monumenta vetera et recentia iurium et privilegiorum capituli Bistricensis in unum librum hunc fideliter congesta 1599* este cea mai importantă sursă istorică. În: Trausch 1870, p. 355–356

¹² Anul 1505 apare ca an de redactare a testamentului și în lucrarea sa *Monumenta...*, paragraful *De origine domus capitulari*, în care este amintită și donația făcută de doamna Ursula, văduva magistrului Paul, confreriei capitlului. Fragment în: Teutsch 1921, p. 130–131. Sesizăm unele „dezacorduri” între informația dată de Amicinus și testamentul publicat de Fr. Müller. Astfel, în testament, casa donată confreriei capitlului nu este „casa din piatră” a lui Georgius Aurifaber, ci o casă mică ce a aparținut soției/văduvei lui Andres Kurschner, iar capela Sf. Dorothea nu mai este menționată (în testament) ca loc de desfășurare a celor două liturghii. Este dificil să ne pronunțăm cu certitudine care sunt motivele acestor neconcordanțe. Dacă nu îl acuzăm/suspectăm pe Amicinus de neatenție, atunci putem presupune existența a două teste, făcute succesiv (fapt frecvent în epocă), primul în 1505 (redactat în latină), iar celălalt cândva mai târziu. Este doar o ipoteză pe care o cercetare aprofundată, viitoare, o poate susține, sau nu.

¹³ Müller 1986, p. 176 și 179

¹⁴ Schuller 1913, p. 206

¹⁵ Gündisch 1993, p. 407

b) Ca legatar, dar și ca executor testamentar apare și fratele Ursulei, Fabian Eiben, la data redactării, jude al orașului, fapt precizat în cuprinsul documentului (*Herr Fabian, der Richter*). După anul 1507, Fabian Eiben a ocupat această funcție în anii 1508, 1509, 1512, 1513 și, parțial, 1514 (când moare)¹⁶, acești ani reprezentând intervalul temporal ipotetic/prezumptiv al realizării testamentului.

c) Identificarea exactă a anului este posibilă datorită specificării zilei și sărbătorii când a fost acesta scris: în vinerea sărbătorii *Visitatio beate Marie (am freitage der Besuchung unsrer lieben frawen)*. Această sărbătoare fixă (2 iulie) cade într-o zi de vineri (pentru acest segment temporal) în anul 1512, deci data completă a documentului este: 2 iulie 1512.

2.3. Dispozițiile testamentare

2.3.1. Ob refrigerium anime sue și a familiei sale, doamna Ursula donează, cu generozitate, o mare parte a averii sale.

Capelai: cei 200 de florini (fl.) pe care Peter Rebel (Räbel) i-a lăsat anume în acest scop, cei 50 de fl. primiți de la Hans Koler, la care se adaugă încă 25 de fl. pentru consolidarea ei cu piatră; heleșteul mare, o fâneață, via de lângă oraș ce a fost cumpărată de la Geiger și încă o parte dintr-o altă vie: casa mică de lângă casa văduvei lui Lorinz Fleischer, o brutărie, trei „Zinsheusern”, o treime din casa Rebel; cea mai bună agrafă (*heftel*)¹⁷ din argint, 3 mărci de argint pentru o cruce, o bucată mică de aur și un damasc roșu pentru o *casula*; cărțile toate, dar cu această condiție, ca ele să fie legate cu lanțuri „*an die stüle*”¹⁸.

Confreriei Sf. Fecioare Maria, a capitlului de Bistrița¹⁹, casa mică ce a aparținut soției lui Andres Kurschner, o bucată mică de aur pentru un veșmânt liturgic și 5 fl., cu următoarele condiții: ca ori de câte ori, membrii confreriei se întrunesc în oraș, să officieze 2 liturghii, una în onoarea Sf. Fecioare (*unsrer lieben frawen der Aufnehmung in Himel*) și una pentru suflete, și ca membrii capitlului să îngăduie capelanului personal (*meinem Capellanen*) să își amenajeze o odăiță, o cămară și jumătate de pivniță în viitoarea casă a capitlului, ce urmează să se construiască²⁰. Special pentru înmormântarea sa, doamna Ursula, lasă capitlului și o moară. **Biserica parohială Sf. Nicolae** primește 50 de fl. pentru construirea turnului²¹ și câte 5 fl. pentru fiecare confrerie patronată de aceasta.

Pentru capela ce se va face în Rodna, 50 de fl.

Călugărițelor dominicane (negre), o treime din casa Rebel și jumătate dintr-un heleșteu²².

Hospitalului /Sf. Elisabeta²³, cealaltă jumătate din heleșteu, fâneața cumpărată de la Natosch Michael în *Poschintal* (toponim), via din *Heidendorf* (Viișoara, s. înglobat orașului Bistrița), un „*Maierhof*”, 10 fl. pentru reconstrucția bisericii, 2 mărci de argint pentru un pocal, 10 fl. pentru „sărmanii” adăpostiți

¹⁶ Fabian Eiben a mai fost jude al orașului înainte de 1507, între anii 1502–1504. Gündisch 1993, p. 407

¹⁷ Podoabă sub formă de agrafă sau ac cu gămălie mai mare.

¹⁸ Obiceiul de a dona și cărți pentru mântuirea sufletului este prezent în epocă, de exemplu, lucrarea lui Leonardus de Vtino, *Sermones aurei de sanctis* a fost dată conventului din Sibiu al O.F.P., în 1488, de văduva magistrului Nicolaus, pentru sufletul ei și al celor doi fii, Johannes și Michaelis, „*ita quod per registrum animarum satisfiat pro ipsis*” În: Teutsch 1921, p. 143, nota 3. Și Martin de Biertan, magistrul hospitalului din Bistrița și paroh al Bisericii din Walldorf Inferior (contopit în 1602 cu Bistrița) lasă prin testament (1502) capelei Sf. Arhanghel Mihail din Bistrița, toate cărțile sale. D.J. Cluj a Arh. Naț., Primăria Orașului Bistrița (în continuare: POB), Seria I, Nr. 338. Otto Dahinten consideră că unele exemplare din biblioteca veche a Gimnaziului din Bistrița, care mai poartă încă lanțuri, ca de exemplu, *Hugonis cardinalis postilla de biblis* fac parte din această donație. În: Dahinten 1988, p. 492–493

¹⁹ Despre confreria Sf. Fecioare Maria a capitlului de Bistrița, vezi: Gross 2009, p. 150–152

²⁰ Amicinus notează în *Monumenta...* că la data redactării testamentului, casa capitlului se afla în stare de degradare (*que tunc ruinosa fuit*) și trebuia refăcută. Bani obținuți în urma vânzării casei donate de doamna Ursula nu au fost însă suficienți pentru reconstruire. În: Teutsch 1921, p. 131

²¹ Ridicarea „noului” turn al bisericii a început în 1478, Registrele de socoteli ale orașului reflectând etapele de construire și costurile acestora. Pe unul dintre blocurile de piatră de la nivelul trei al turnului pot fi citite anul 1509 și numele lui Fabian Eiben (pe atunci jude al orașului) și a lui Stefanus Sartor. Dahinten 1988, p. 211–213; Gaiu, Duda 2010, p. 30

²² Despre istoria O.F.P. în Bistrița (și Transilvania), cea mai recentă lucrare: Salontai, 2002, 360 p.

²³ Pentru istoria hospitalului din Bistrița, mai recent, vezi: Gross 2005, p. 199–202; Rüz-Fogarasi, 2008, p. 62–63 și 89.

aici, două haine de damasc, una albastră și una neagră, iar din cele trei cămăși doar cea cu „guler perlat” (împodobit cu mărgel). Cu acestea, testatoarea consideră că instituția în cauză este suficient îndestulată, pentru ca în viitor, surorile și frații ei să nu mai fie „tulburați în bunurile lor” de reprezentanții acesteia.

Pentru **biserica Sf. Cruce** (a conventului dominican), 20 de fl., iar fraților predicatori, 16 fl. pentru a oficia o liturghie pentru mântuirea sufletului.

Celor doi călugări de la **biserica Sf. Maria** (a conventului franciscan)²⁴, un iaz mic cu pește și 5 fl. „ca să se roage pentru sufletul meu”.

„Leproșilor sărmani”, 5 fl.²⁵, iar bisericilor Sf. Leonard²⁶ și Sf. Ecaterina „de pe deal”, câte 2 fl. Călugărițelor franciscane (gri), 2 fl, iar pentru retablul **bisericii Sf. Maria**, Johann Räbel să dea 12 fl. în schimbul șubei negre din blană de zibelină ce i-a fost dăruită.

Mai multe bucăți de postav sunt donate pentru a se face haine oamenilor sărmani din oraș.

Călugărițelor din Reghin, 4 fl.²⁷, fraților din *Präzdorf* (Suseni, jud. Mureș), 5 fl., și încă 10, ce reprezintă datoria lui Martinus Kretschmer și Urban Bombai față de testatoare²⁸, iar călugărilor (*den Moenchen*) din *Zepan* (Cepan, jud. Bistrița-Năsăud), 12 fl.²⁹.

Pentru trei pelerinaje, dintre care două la Roma, doamna Ursula lasă 60 de fl.³⁰.

Ștergerea/iertarea datoriilor înainte de moarte reprezintă un alt gest de binefacere întâlnit în testamente, în acest caz, o parte a lor fiind redirecționată în beneficiul instituțiilor religioase, respectiv conventele Ordinului dominican și ale Ordinului franciscan. Astfel, domnul Michael din Sibiu, cu o datorie de 60 de fl. față de doamna Ursula, își păstrează 10, iar restul îl împarte (câte 25 fl.) „călugărilor negri și călugărițelor negre” din localitate. Iar Michael Rener din Cluj, care îi datorează 70 de fl., reține pentru el suma „folosită pentru treburile lui”, iar din ce rămâne, jumătate să dea „călugărilor gri”³¹, 10 fl. „călugărițelor negre”, iar restul „călugărilor negri” din Cluj.

Pentru fraternitatea (*Bruderschaft*) aurarilor din biserica Sf. Cruce, 5 fl.³²

Alături de instituțiile religioase propriu-zise, apar ca legatari și persoane eclesiastice, al căror rost în pregătirea vieții eterne și a mântuirii sufletești le asigură un loc privilegiat în mijlocul familiilor cu o situație materială deosebită. *Herr Christian* (Christan), capelanul personal, (ce figurează și ca martor la redactarea documentului), beneficiază de un lăsamânt substanțial: în primul rând, testatoarea, în calitate de patroană a capelei, se asigură că acesta rămâne în slujba de capelan „*so lang er lebt*” și dispune ca moștenitorii desemnați, în cazul în care vor să folosească ei bunurile lăsate capelei (spre propriul beneficiu), să fie obligați să plătească 22 de fl. anual capelanului pentru slujba îndeplinită. El urmează, de asemenea, să primească, în viitoarea casă a capitlului, un spațiu al său cu acordul membrilor capitlului. Acestora li se adaugă o șubă mică din blană de jder, 1 marcă de argint pentru un *Agnus Dei*, „*ein kuf wein*” și 10 fl. *Herr Niclas*, confesorul personal³³, primește 4 fl. și încă 20 de fl. în plus pentru a se îngriji de oficierea pentru sufletul ei, a încă 60

²⁴ Date despre conventul franciscan și istoria O.F.M. în Bistrița: Dahinten 1988, p. 291–302; Rusu 2000, p. 68–69

²⁵ Pentru istoria leprozeriei Sf. Spirit de lângă Bistrița, vezi: Gross 2009, p. 171–191

²⁶ Dahinten 1988, p. 208 consideră că a fost doar o capelă cu acest patronim, a cărei amplasare nu a putut fi stabilită.

²⁷ Probabil ramura feminină a O.F.P. sau O.F.M., căci nu există dovezi concludente în acest sens. Documentele cunoscute păstrează informații doar despre tentativa familiei de Losoncz de a întemeia în secolul al XIV (aici) o mănăstire a Ordinului eremit al Sf. Augustin. În: *Dicționarul mănăstirilor*, p. 215

²⁸ Conventul franciscanilor observanți a fost fondat în anul 1427 de către Ioan, fiul lui Desideriu de Losoncz; a avut o existență de scurtă durată căci după 1540 e abandonat. În: *Dicționarul mănăstirilor*, p. 251. Atestați și în 1513 în testamentul lui Antonius Heem din Bistrița, care le lasă „*unum vas vin*”. D.J. Cluj a Arh. Naț., POB, Seria I, Nr. 487

²⁹ Nu se păstrează nici un document despre funcționarea unei mănăstiri în această localitate, de aceea este imposibil de precizat cărui Ordin i-au aparținut acești călugări.

³⁰ Al treilea loc de pelerinaj nu poate fi precizat deoarece lipsește în document. Probabil nu a putut fi citit de copist.

³¹ Pentru conventul franciscan din Cluj, informații esențiale în *Dicționarul mănăstirilor*, p. 106–108

³² Probabil o confrerie a breslei aurarilor din Bistrița, patronată de dominicani. Este singura mențiune pe care o avem până acum despre aceasta.

³³ Obiceiul de a avea confesor personal este obișnuit în epocă, începând cu sec. al XV-lea îndeosebi, mai multe exemple de *forma absolutiois* fiind publicate și de Teutsch 1921, p. 123–124. Astfel, *discreta femina Katherina Netrix de Valle Agnetis*

de liturghii în biserica parohială, iar domnului Hans, preotul paroh din *Oberst Waldorf* (s.Unirea, înglobat orașului Bistrița), ce apare și în calitate de executor testamentar, îi revin blănurile de jder de pe șuba din „damasket” roșu și 2 mărci de argint pentru un pocal.

2.3.2....und setze zu erben meiner güter, meine brüder und schwestern... (și pun ca moștenitori ai averii mele /pe/ frații și surorile mele...)

Familia Eiben a fost o familie numeroasă la nivelul generației din care face parte și doamna Ursula. Atenția testatoarei se îndreaptă spre fiecare dintre frații și surorile sale, în măsură diferită, a cărei cuantificare este dificil de motivat: situația materială a fiecăruia dintre ei, ce determină un lăsamânt mai bogat, sau unul simbolic, sau, pur și simplu, afinitatea fraternală?

Primul dintre ei, este, firesc, *Herr Fabian*, judele orașului Bistrița, cel mai remarcabil exponent al familiei sale, care, prin exploatarea minelor din Valea Rodnei, dobândește o considerabilă avere, ce îi asigură un loc privilegiat în administrarea orașului mai bine de un deceniu. Primește „cea mai bună masă” și cuverturi (așternuturi) pentru pat. Soția lui, Barbara³⁴, doar o cingătoare (centură) împletită, neaurită. În schimb, cei doi sunt rugați să asigure oficierea a 4 liturghii pentru mântuirea sufletului său, timp de cinci ani, a unor rugăciuni din amvonul /bisericii parohiale/, în așa fel, încât nici moartea celor doi să nu le pună capăt.

Fratelui *Nicolaus* îi lasă un material în valoare de 3 fl. pentru un veston și căciula din blană de jder a fostului ei soț, iar celor două fete ale sale o agrafă mică din argint și un găitan cu mărgele. Fratelui *Michael*, stofa roșie din păr de cămilă ce a rămas de la o manta (*hasek*)³⁵.

Surorii *Agneta* îi revin: mătasea verde (sau rochia din mătase verde?) și cel mai bun voal; cea mai bună cingătoare roșie cu fir de argint și un pat bun cu două perne moi și două pături de lână. I se cere, în schimb, să se preocupe de oficierea a două liturghii, pentru sufletul ei, și a unor rugăciuni, timp de doi ani, la biserica conventului dominican Sf. Cruce. Cumnatului ei, Leonard Fenkisch, primul soț al Agneteii, (este și executor testamentar), îi dăruiește o manta albastră (*hasek*), iar fiicei lor, Barbara, o mică cingătoare. Agneta poate fi considerată reprezentanta cea mai de seamă a ramurii feminine din familia Eiben. Vicisitudinile vieții, pe care a trebuit să le depășească, mai ales după moartea celui de-al doilea soț, Wolfgang Forster, nu au înfrânt-o, ea reușind să își păstreze și gestioneze impresionanta avere până la sfârșitul vieții ei îndelungate³⁶.

Surorii *Salomi* (Salomea) îi dăruiește mătasea „de culoarea cerului”, o haină (jachetă) de culoare roșu aprins, cele mai bune două mantale, o parte din cel mai bun voal (împărțit cu Agneta), cea mai bună cingătoare

(Agneta, jud. Sibiu) primește, în anul 1456, îngăduința de a avea un confesor personal (*Ibidem*), iar Catherina, văduva lui Michael Pellificis din Sighișoara împreună cu copiii ei, în 1445 (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, V, bearbeitet von Gustav Gündisch, Bukarest, Verlag der Akademie, 1975 p. 156–157; în continuare: Ub.) În anul 1518, Gaspar Mensator din Bistrița lasă prin testament confesorului său, 1 fl. D.J. Cluj a Arh. Naț., POB, Seria I, Nr. 563

³⁴ Născută Roth, Barbara provine dintr-o bogată familie de patricieni din Cluj. Rămâne văduvă în 1514 (prin moartea lui Fabian) și se recăsătorește, pentru scurt timp, cu Johannes Lulay, jude regal al Sibiului, și apoi cu Andreas Beuchel, jude al orașului Bistrița între anii 1522–1526. În: Schuller 1890, p. 5; Gündisch 1993, p. 422; Gross 2009, p. 199–200

³⁵ Reiese din formulare că această stofă a fost folosită inițial pentru confecționarea unui mantou de tip „hasek”; descusut, materia primă a primit o nouă destinație.

³⁶ Cu Leonard Finkesch/Fünkesch, negustor de vite, a avut patru fete: Magdalena, Catherina, Barbara (prima soție a a lui Andreas Beuchel), singura ce apare în testamentul mătușii sale, și una decedată de timpuriu. Rămasă văduvă, se recăsătorește cu Wolfgang Forster, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai patriciatului întreprinzător din Bistrița, la începutul secolului al XVI-lea. Originar din Pressburg/Bratislava, ajunge între anii 1517–1519 jude/Oberrichter) al Bistriței și, mult timp, un factor influent în cadrul orașului, a cărui istorie a fost marcată în primele decenii ale veacului XVI de un puternic conflict de interese, cauzat de rivalitatea dintre breasla cizmarilor și breasla pielarilor/cojocarilor. Oponent constant al lui Wolfgang Forster, apărător al intereselor breslei cizmarilor, a fost Thomas Werner (Pellio, Kürschner), Oberrichter între anii 1521–1524, unul dintre cele mai interesante figuri din istoria orașului. Nici moartea lui W. Forster nu a stins această rivalitate, care s-a răsfânt asupra văduvei Agneta, obligată să plătească datoriile fostului soț (548 fl) și chiar să se refugieze pentru câțiva ani în orașul Cluj. În ciuda acestor dificultăți și a vârstei înaintate, nu mai era tânără și nici frumoasă, notează R. Schuller, ea încheie o a treia căsătorie cu Veit Stadler, ceea ce îl determină pe același istoric să presupună că, încă, avea o avere considerabilă. Revine în Bistrița (1542), dar nu pentru mult timp, căci înainte de anul 1548 moare. În acest an, fiul ei, Wolfgang Forster Junior este reclamat pe cale juridică de nerespectarea dispozițiilor testamentare făcute de mama sa în favoarea altarului Sf. Dorothea. În: Schuller, Richard, *Andreas Beuchel*, p. 59; Idem, *Wolfgang Forster*, p. 30–31; Gündisch 1993, p. 271

împletită cu fir de aur și argint, /o haină/ de blană albă, o masă, cel mai bun pat cu două perne și două pături de lână, și cel mai bun rozar din mărgelile de coral (*die beste Corallin betschnur*) și pietre încrustate în aur³⁷, iar nepoatei Agneta, fiica lui Petermann³⁸, blana neagră (pentru biserică)³⁹ și mătasea albastră de Harras.

Fraților și surorilor le revine, de asemenea, o pătrime din veniturile minei „an der Statshirn” și tot ceea ce rămâne, împărțit în mod egal, din bunuri, după împlinirea dispozițiilor testamentare, singura exclusă de la acestea fiind Elisabetha, aflată la mănăstire (*in die Closter*)⁴⁰.

2.3.3. Servitorii

În număr de șase (trei slugi și trei menajere) se află în atenția stăpânei lor, care găsește de cuviință și prin intermediul testamentului să le răsplătească sârguința și devotamentul: Cristoff primește o șubă veche din blană de vulpe, în timp ce Jan Polak, pe lângă articole de îmbrăcăminte (o manta „*hasek*”, o cămașă, o pereche de pantaloni, o pălărie, o blană și o pereche de cizme) dobândește și 4 fl. Tamasch este singurul servitor „nedreptățit” (sau privilegiat?) prin lipsa unei dispoziții precise: sugestia este de a se găsi ceva și pentru el, potrivit dorinței lui. Gertrudei îi revine rochia de mătase neagră (fără nasturi, sau butoni), un voal, un pat cu pernă și pătură de lână, și o față de masă obișnuită; Clarei, un voal bun și blana veche /pentru biserică/, iar Barbarei, o manta albastră veche, un voal vechi și o cămașă de corp.

2.3.4. Orașului Bistrița îi revine cea mai mare parte din veniturile minei, anume jumătate, și încă 25 de fl. pentru construcții (clădiri).

2.3.5. Alții

Lui Andreas Timmel (unul din executori), trei linguri de argint; lui Steffan Geiger din Cluj, o jachetă veche, o manta roșie din stofă de „Harras” și un cal de tracțiune mijlociu; lui Cristoff Unger, 2 fl., iar ultimul sfert din veniturile minei lui Huszar Janos și Johannes Hecht.

Alături de anturajul clerical, membrii familiei și servitori, apar ca legatari testamentari persoane a căror legătură cu testatoarea este dificil de precizat: ce a determinat cuprinderea lor în acest gest de „ultimă voință” al doamnei Ursula? Unii, probabil, se integrează cercului de apropiați, alții devin intermediari pentru mântuirea sufletului, prin iertarea datoriilor lor. Este dificilă formularea unor aprecieri unilaterale sau categorice. Prezența între legatari a unor persoane din Cluj și Sibiu relevă legăturile multiple ale familiei, dinamismul și mobilitatea acesteia fiind o trăsătură caracteristică a elitei urbane din principalele orașe ale Transilvaniei medievale.

Lista martorilor încheie testamentul redactat de magistrul Laurentius Kappner/Kopprer, notar al orașului Bistrița în primele decenii ale secolului al XVI-lea⁴¹.

3. INTEROGĂRI ȘI REFLECȚII

Este evident că cea mai mare parte a patrimoniului deținut de doamna Ursula se îndreaptă spre instituțiile eclesiastice, recunoscute ca intermediare obligatorii pe calea mântuirii. Nu este un caz izolat din acest punct de vedere, numeroase acte de donație și testamente dovedind dezinvoltura (religios motivată)

³⁷ Practica Rozarului se impune în regatul maghiar la cumpăna veacurilor XV–XVI sub influența dominicanilor. Prima reprezentare artistică datează de la începutul secolului al XVI-lea, pe o piatră funerară ce reprezintă o femeie bogat înveșmântată ținând în mână un rozar. Se află în capela Sf. Barbara construită în 1513 în biserica Sf. Fecioare Maria din Bestercebanya. În: Cevins 2003, p. 240–241. O confrerie a Rozarului, patronată de conventul dominican din localitate, a existat și la Bistrița la începutul secolului al XVI-lea (probabil de la sfârșitul veacului trecut). În: Gross 2009, p. 195–201

³⁸ Agneta este fiica surorii sale Katherina, decedată la data redactării testamentului, și a lui Peterman, unul din marii negustori ai orașului, al cărui blazon înfrumusețează și azi una din cele mai impozante case din piața orașului. În: Gündisch 1993, p. 271

³⁹ În „glosarul” de la sfârșitul volumului, explicația dată este: „Kirchenpeltz für Frauen”, ceea ce nu presupune o îmbrăcăminte pentru femei. (manșon, guler de blană, o bucată de blană de pus sub genunchi?)

⁴⁰ Spațiul gol lăsat în document face imposibilă precizarea mănăstirii; de asemenea este dificil de precizat cine este Elisabeta? În funcție de sensul dat /cu care e utilizat termenul „Geschwistern” („frați și surori” sau „rude” în general), Elisabeta poate fi o soră, despre care nu mai avem nici o atestare, sau o nepoată a Ursulei.

⁴¹ Gündisch 1993, p. 407; tot el a redactat și testamentul lui Martin de Biertan (5 noiembrie 1502) amintit deja (v. nota 18).

cu care donatorii și testatorii își lasă bunurile, în special cele imobile, acestor instituții. Această tendință este susținută și de legislația urbană, care adesea pretinde donații și lăsaminte în favoarea bisericii parohiale: în 1407, de exemplu, la Kassa/Kasovia se hotărăște ca o zecime din valoarea succesiunii și a treia parte din valoarea lăsamântului să revină acestei instituții, iar la Bratislava, în 1348, se stabilește ca tot o zecime din valoarea succesiunii să-i parvină custodelui bisericii parohiale⁴².

La Bistrița, amintita înțelegere din anul 1504, dintre administrația urbană și parohul orașului, este mai puțin restrictivă, cerându-se doar ca testatorul „să se îngrijească în primul rând” de biserica parohială Sf. Nicolae⁴³.

Parcurgând testamentul doamnei Ursula, constatăm că acesta nu respectă întocmai această decizie, lăsamântul în favoarea bisericii parohiale fiind mult mai mic decât cel în favoarea capelei și a capitlului de Bistrița. Este explicabil dacă acceptăm premisa că această capelă, asupra căreia testatoarea își exercită dreptul de patronat, aparține bisericii parohiale. Chiar dacă nu a fost fondată de ea (sau familia ei), prin dotarea substanțială (*dos*) a capelei, Ursula Meister Paulin dobândește *ius patronatus* asupra acesteia, concretizat în dreptul de a propune capelanul (*ius presentatio*) care să o deservească și fixarea veniturilor acestuia⁴⁴.

Fenomenul este frecvent în epocă⁴⁵, majoritatea capelilor și altarelor fondate, sau doar înzestrate, de laici în mediul urban, se află în interiorul sau pe lângă biserica parohială; din a doua jumătate a secolului al XV-lea donațiile făcute de membrii patriciatului acestora, sunt mai bogate decât cele pentru instituția care le adăpostește⁴⁶.

Analogia cea mai apropiată spațial și temporal, o oferă testamentul lui Martin de Biertan (*Martinus de Birthalbin*) magistrul hospitalului din Bistrița și pleban al bisericii parohiale din *Walldorf Inferior* (contopit în 1602 cu orașul Bistrița). Redactat în 1502, documentul ilustrează modul în care acesta a dobândit dreptul de patronat asupra capelei Sf. Mihail, amplasată în cimitirul bisericii parohiale. Apartenența lui Martin de Biertan la starea clericală nu modifică datele problemei, mecanismul de aplicare/funcționare a lui *ius patronatus* fiind același indiferent de natura instituției, persoanei sau comunității care beneficiază de acest drept.

Capela Sf. Arhanghel Mihail, una dintre cele mai vechi capele ridicate pe lângă biserica parohială, alături de capela Sf. Dorothea, ajunge la începutul secolului al XVI-lea într-un avansat grad de degradare⁴⁷; donația lui Martin de Biertan, ce constă în numeroase bunuri mobile și imobile *pro sustentacione capellam* are menirea de a asigura baza materială necesară unei bune funcționări a acesteia. El decide, în virtutea dreptului pe care l-a dobândit, succesorul în exercitarea lui *ius patronatus* asupra capelei: acesta urmează să treacă, după moartea lui, asupra fratelui său, Andrei, canonic al bisericii de Agria/Eger și arhidiacon și, apoi,

⁴² Cevins 2003, p. 112–113

⁴³ *...et quod primum ecclesiam patroni divi Nicolai episcopi provideat*, în: Teutsch 1921, p. 150

⁴⁴ Documentul din 15 septembrie 1454, Feldioara, este ilustrativ pentru *ius presentandi* de care beneficiază patronul unei capele. Propus de Paul Bwrthyr, consul al orașului Brașov, și patron al capelei Sf. Martin (ridicată „*extra muros civitatis*”), Georgius Clomb este confirmat capelan al acesteia de către autoritatea ecleziastică superioară, respectiv decanul capitlului de Brașov. (Ub., V, p. 462) De asemenea, documentul din 1485, Sibiu, care confirmă donația făcută de Georgius Sartor, *civis*, altarului Sf. Fecioare Maria de Recanati din biserica parohială, în virtutea căreia acesta are dreptul de a propune/alege altaristul: „*quod me vivente habeam eligere unum honorabilem presbyterum in altaristam dicti altaris*”...După moartea lui Georgius Sartor, *ius patronatus* revine magistratului urban, potrivit dorinței donatorului. (Ub., VII, bearbeitet von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer, Bukarest, Verlag der Akademie, 1991, p. 406–407)

⁴⁵ Se păstrează suficiente acte de donație sau testamente în favoarea altarelor și capelilor existente în bisericile parohiale din: Brașov (capelele: Sf. Laurențiu, Sf. Ecaterina, Sf. Ladislau, Tuturor Sfinților, Corpus Christi), Sibiu (Sf. Iacob, Sf. Nicolae Sf. Ladislau, altarul Sf. Ioan, Corpus Christi), Cluj (capelele Sf. Iacob, Sf. Maria Magdalena, Sf. Ioan), Bistrița (Sf. Dorothea, Sf. Arhanghel Mihail, Tuturor Sfinților, Sf. Cruci) etc.

⁴⁶ Un exemplu și din afara spațiului transilvan îl oferă Dorothea Reich din Bartfa/Bardejov, care lasă prin testament (1490) 200 de fl. capelei Sf. Elisabeta din biserica Sf. Egidiu, aceasta din urmă primind doar 100 de fl. În: Cevins 2003, p. 224–225

⁴⁷ Dahinten 1988, p. 234–235

asupra administrației urbane⁴⁸. Gestul lui Martin de Biertan este insuficient pentru redresarea capelei, căci, potrivit lui Otto Dahinten, aceasta a fost dărâmată, în cele din urmă, în anul 1527⁴⁹.

Surprinzător pentru testamentul doamnei Ursula este faptul că patronimul capelei pe care o înzestrează este trecut sub tăcere; întotdeauna capelele sau altarele care beneficiază de donații sunt precizate exact (inclusiv cu amplasarea lor), exemplele pe care pietatea patriciatului din Bistrița le oferă fiind relevante în acest sens: donațiile făcute de familia

Kretschmer în favoarea altarului Tuturor Sfinților din capela cu același patronim, amplasată în biserica parohială (1432)⁵⁰ și a altarului Sf. Treimi din aceeași biserică (1475)⁵¹; donația Margaretei, văduva lui Simon Abel, altarului *Corpus Christi* din capela Sf. Ieronim din Viena (1440)⁵²; cea a magistrului Andrei, canonic al bisericii de Oradea în favoarea capelei Sf. Cruci, fondată de el în Bistrița (1506)⁵³ etc.

Cum se explică această omisiune și care este capela privilegiată de testamentul Ursulei Meister Paulin?

Omisiunea patronimului poate fi justificată prin acceptarea ipotezei că între familia Ursulei și această capelă există o legătură mai veche, de tradiție, fapt cunoscut și recunoscut de comunitatea locală. Dar care este această capelă? O primă sugestie ne parvine din scrierile lui Amicinus care, arătând obligațiile capitlului de Bistrița față de doamna Ursula, în schimbul donației testamentare primite, precizează că cele două liturghii cerute de testatoare (una în cinstea Sf. Fecioare și una „*pro defunctis*”) trebuie să se officieze în capela Sf. Dorothea⁵⁴. Sintagma „*pro anima ipsius domine Ursule et pro sua genealogia*” din textul lui Amicinus sugerează, de asemenea, legătura de durată a familiei Eiben cu această capelă, confirmată și de testamentul Agneteii, sora Ursulei, care își dăruiește cea mai mare parte a averii Altarului Sf. Dorothea (înainte de 1548)⁵⁵.

Documentele atestă numeroasele donații făcute de familia Eiben acestei capele, afirmă și Otto Dahinten în a sa „Geschichte der Stadt Bistritz” fără, însă, indicarea surselor aferente⁵⁶.

O informație relativ târzie, de la jumătatea veacului al XVI-lea, privind moștenirea doamnei Ursula și a familiei Eiben, devine edificatoare pentru identificarea „capelei fără nume” cu cea a Sf. Dorothea⁵⁷. Protocoalele magistratului urban înregistrează în 1551 un puternic conflict ivit (în anul precedent) între descendenții lui Fabian Eiben și Wolfgang Forster Senior (al doilea soț al Agneteii), legat de donațiile pe care aceste familii le-au făcut capelei și altarului Sf. Dorothea. Procesul, care ajunge la curtea de apel a Universității Săsești, este în cele din urmă finalizat/soluționat prin următoarea decizie: întreaga donație făcută capelei (vii, fânețe, heleșteie, brutărie-și aici identificăm lăsamântul Ursulei) revine moștenitorilor, aceștia fiind obligați ca din veniturile provenite din aceasta, să dea anual senatului (magistratului) 22 de fl. în scopuri pioase. Se pare că, odată intrați în stăpânirea acestei moșteniri, descendenții familiilor uită de plata anuală a celor 22 de fl., drept pentru care senatul orașului decide ca întregul lăsamânt să parvină unui singur moștenitor, anume lui Wolfgang Forster Junior (fiul Agneteii) cu obligația achitării de către el a sumei

⁴⁸ D.J. Cluj a Arh.Naț., POB, Seria I, Nr.338. Alături de capela Sf. Arhanghel Mihail, ca legatură apar și alte instituții eclesiastice din Bistrița, acest testament fiind, alături de alte documente de acest tip, o bogată sursă pentru reconstituirea vieții religioase la începutul veacului XVI.

⁴⁹ Dahinten 1988, p. 235

⁵⁰ Ub., IV, bearbeitet von Gustav Gündisch, Hermannstadt, 1937, p. 477 și 481

⁵¹ Ub., VII, p. 70

⁵² Ub., V, p. 60 și 192

⁵³ Berger 1986, p. 134

⁵⁴ Apud Teutsch 1921, p. 131

⁵⁵ Schuller, Richard, *Wolfgang Forster*, p. 31, nota 113

⁵⁶ Dahinten 1988, p. 261

⁵⁷ Cultul Sf. Dorothea, fecioară martiră, care cade victimă persecuțiilor din timpul lui Dioclețian (sec. IV) este popular în Italia, Germania și mai puțin influent în Anglia. Sărbătorită la 6 februarie, în Transilvania ea nu face parte din „sfinții majori”, nefiind prezentă ca patronim al vreunei biserici parohiale, această capelă fiind una /din puținele/ instituții religioase consacrate ei. În: Farmer 1999, 161; Gündisch 1987, p. 93–103

stabilite⁵⁸. Această sumă (22 fl.) nu a fost fixată în mod arbitrar de către administrația urbană, ea avându-și suportul juridic în testamentul doamnei Ursula, care o prevede ca plată anuală a capelanului, la mijlocul secolului al XVI-lea aceasta fiind percepută de magistrat, sub același titlu⁵⁹.

Ne punem întrebarea, dacă în condițiile adoptării Reformei religioase, capela Sf. Dorothea a funcționat fără constrângere, până (aproape) la demolarea ei, în anul 1561⁶⁰? Sau suma percepută de administrația urbană a fost direcționată spre alte scopuri? Este posibil ca la mijlocul veacului al XVI-lea capela, încă, să fie activă, căci măsurile inițiate de magistrat pentru anihilarea instituțiilor catolice, începând de-abia din deceniul al cincilea, nu au avut efecte foarte rapide: în 1543 are loc îndepărtarea icoanelor și altarelor (secundare) din biserica parohială și începe lichidarea bunurilor conventelor franciscan și dominican. Călugărițele franciscane (*moniales grisei*) apar, încă, în anul 1563 în Registrele de socoteli ale orașului⁶¹. Iar la nivelul mentalității colective „dezrădăcinarea” dintr-un univers familiar, tradițional, s-a dovedit a fi un proces și mai dificil, căci după aprecierea aceleiași Otto Dahinten, de-abia după 150 de ani de la Reformă, comunitatea orașului Bistrița devine majoritar evanghelică⁶².

Adiacent acestui aspect este donația testamentară făcută capelei, care prin conținutul ei (casă, vie, fâneață, heleşteu și bunuri mobile) este la fel de însemnată ca cea în favoarea unei parohii. Bunurile imobile conferite sunt cele obișnuite, majoritatea capelilor deținând cel puțin o casă, care fie servește drept locuință rectorului (capelei), fie este închiriată⁶³. În cazul de față, casele donate sunt închiriate, veniturile astfel dobândite revenind capelei. Este și motivul pentru care, în testament, se solicită pentru Herr Christian, capelanul personal, o cameră în viitoarea casă a capitlului.

În strânsă legătură cu dotarea capelei se află și veniturile capelanului. În general, sunt destul de dificil de precizat, deoarece actele fac rareori diferența/distincția între veniturile dotației inițiale (a fundației) și suma ce reprezintă plata specifică a capelanului (sau altaristului). În orașele regatului maghiar, afirmă Marie Madelaine de Cevins, rectorii capelilor și ai alterelor, indiferent de natura lor (private sau nu) au o situație materială destul de bună⁶⁴, lăsământul doamnei Ursula făcut lui Herr Christian, dovedind-o.

Herr Christian este, cu siguranță, unul din capelanii bisericii parohiale, al căror număr este stabilit (periodic) prin înțelegerile statornicite de preotul paroh și magistratul urban.⁶⁵ Faptul că apare și în calitate de martor la redactarea testamentului o confirmă, căci una dintre condițiile autentificării actelor de acest tip, constă în prezența unuia dintre capelanii bisericii parohiale⁶⁶. De altfel, între drepturile clericilor, recunoscute la nivelul bisericii catolice, figurează și libertatea capelanilor de a sluji laici pioși, fără, însă, prejudicierea intereselor bisericii parohiale⁶⁷.

⁵⁸ Dahinten 1988, p. 370–371

⁵⁹ În Registrul de socoteli al orașului: 1551 *feria secunda ante Bonifacii (3 iunie)...Wolfgangus Forster deposuisset flor. 22 de proventibus hereditarium ad altare beate Dorothee spectantium; 1553 sabato Pentecostes (20 mai) Wolfgangus Forster presentavit rationem testamenti predicatori dandos fl.22* (apud Dahinten 1988, p. 371, nota 7)

⁶⁰ În Registrul de socoteli al orașului se consemnează la 17 iunie 1561 plata meșterilor care au demolat capela și vechea sacristie pentru a se putea permite reconstrucția bisericii. În: Gaiu 2010, p. 18. În amintita lucrare *Biserica evanghelică*, p. 26, C. Gaiu afirmă, de asemenea, că în testamentul doamnei Ursula apare ca legatar și capela Sf. Dorothea, ceea ce este de fapt o deducție pe baza coroborării informațiilor documentare.

⁶¹ Dahinten 1988, p. 306

⁶² Dahinten 1944, p. 392

⁶³ Cevins 2003, p. 113–114. Exemple din spațiul extra-transilvan ce relevă realități similare cu acesta: capela Sf. Elisabeta din biserica Sf. Egidiu (Bartfa) deține o casă în oraș; capela Sf. Maria fondată în 1396 în catedrala din Strigoniu deține două case în Buda

⁶⁴ Cevins 2003, p. 175

⁶⁵ *Quintus quod pro decore sue ecclesie unum predicatorem cum capellanis octo obligatus sit tenere*, se hotărăște în 1504 (apud Teutsch 1921, p. 150)

⁶⁶ Punctul 9 al înțelegerii din 1504 (v. nota 10)

⁶⁷ Între drepturile clericilor stabilite /fixate de cardinalul-presbiter Alfons, episcop de Valencia, figurează și acesta: „*licet laicis servare unum vel plures capellanos...qui... possint legere vel cantare missas in aliqua ecclesia vel capella, sine preiudicio parochialis ecclesie*” (Ub., V, p. 195)

Alături de capelă, principala beneficiară a bunurilor testate, sunt inserate în testament numeroase alte instituții eclesiastice și hospitaliere (hospitalul /Sf. Elisabeta/ și leprozeria /Sf. Spirit/), chiar și din afara perimetrului orașului Bistrița, înzestrate atât cu bunuri imobile, cât și cu bani (în total, aproximativ 500 de fl.).

Infirmitățile, bolnavii și săracii, instituționalizați sau nu, beneficiază, de asemenea, de atenția testatoarei, ei fiind o prezență constantă în actele de acest gen, datorită statutului lor de mijlocitori siguri în dobândirea vieții eterne. Recunoașterea drepturilor specifice săracilor (săracul este un om liber, lovit deodată de calamități, care are nevoie de sprijin) a dus la constituirea lor într-un adevărat *ordo*, asemeni văduvelor, orfanilor și pelerinilor, iar sacralizarea săracului (cu sorginta în parabola Sf. Martin) a conferit unei condiții concrete, profane, o semnificație religioasă.

Generozitatea doamnei Ursula demonstrează grija pentru pregătirea vieții de dincolo și asigurarea mântuirii sufleteși pentru toți răposaii din familia ei. Este atitudinea specifică omului medieval, îndeosebi la finele epocii, de a contabiliza cu rigurozitate liturghiile și slujbele de pomenire, numărul acestora devenind, pe măsura donațiilor, foarte ridicat.

Credința în Purgatoriu, răspândită din secolul al XII-lea și, începând din veacul următor, dezvoltarea pietății euharistice sub toate formele ei (cultul hostiei, sărbătoarea *Corpus Christi*, confreriile consacrate *Corporis Christi*) oferă un fundament spiritual favorabil multiplicării liturghiilor. Dacă în secolul al XIII-lea sunt recunoscute patru moduri de ajutorare a celor răposai (rugăciunea, pomana, jertfa hostiei și postul), din veacul al XIV-lea, singură liturghia va fi propusă ca intercesiune avantajoasă pentru eliberarea din Purgatoriu⁶⁸, perceput, încă la sfârșitul evului mediu, ca un răgaz intermediar, plin de „neliniști”, între timpul terestru și eternitatea Paradisului sau Infernului. Obsesia pentru liniștea sufletescă după „marea trecere” alimentează această pietate „flamboiantă”, al cărei reflex îl reprezintă acumularea extravagantă a slujbelor religioase⁶⁹.

Acest fenomen, care dobândește proporții alarmante în ochii autorităților laice, sensibilizate și de noile idei ale Reformei, determină decizia Universității săsești din 2 decembrie 1525, care restricționează donațiile și lăsamintele testamentare în favoarea instituțiilor religioase seculare sau regulate⁷⁰. Faptul că această hotărâre nu a avut efecte imediate o dovedesc actele de donație și, îndeosebi, testamentele, care, până la mijlocul (și chiar a doua jumătate a veacului al XVI-lea) sunt redactate în spiritul religiozității catolice, cele mai multe lăsaminte fiind îndreptate „*pro salute anime*”.

Un alt aspect care contribuie/construiește caracterul special al acestui testament, îl reprezintă bogăția și varietatea articolelor de vestimentație prezente/enumerate, dintre care unele, afirmă Konrad Gündisch, sunt la prima atestare documentară⁷¹. Principalii beneficiari ale acestora sunt, în primul rând, membrii familiei, care primesc piesele cele mai bune și servitorii, care se mulțumesc cu cele mai „vechi”, uzate. Regăsim și în inventarul doamnei Ursula cele trei categorii distincte de îmbrăcăminte, ce apar frecvent în actele testamentare: a) piesele de veșmânt superior, b) cele pentru acoperirea capului și c) articolele de încălțăminte⁷².

În cadrul primei categorii sunt menționate: tunici (echivalentul paltoanelor de astăzi), șube (din materiale mai ieftine sau de sărbătoare⁷³) și rochii (simple sau din mătase cu broderie). Alături de haine, figurează și numai materiale necesare confecționării lor: bucați de voal, mătase, un damasc roșu pentru o

⁶⁸ Chifolleau 1981, p. 246–247

⁶⁹ Vezi și lista slujbelor religioase solicitate de Nicolae de Bethlen, dominicanilor din Sighișoara (1498), în: Gross 2007, p. 60–64, sau cele menționate în testamentul Magdalenei, văduva lui Georgius Lapidica din Cluj, membră a confreiei terțiate a ordinului franciscan (1531), în: Elek 1870, p. 372–375

⁷⁰ „*nullus testantium ullam hereditatem suam pro refrigerio vel salute anime sue ad usum claustrorum vel ecclesiarum aut alios pios usus sub perpetuo possessionis titulo tam in vita quam in mortis articulo posset aut valeat testamentaliter conferre...*”, în: Teutsch 1921, p. 205, nota 5

⁷¹ Gündisch 1993, p. 271

⁷² Lupescu Mako, Maria Magdalena 2008, p. 237

⁷³ Tunica („mantel”, „hasek”) este echivalentul paltonului de astăzi, iar șuba („schaube”), este o manta lungă din stofă grea și imblănită. Cea de sărbătoare este confecționată din materiale mai scumpe (atât stofa, cât și blana). *Ibidem*, p. 237

*casula*⁷⁴, bucați de postav pentru hainele săracilor, unele rezultate din „reciclarea „ pieselor inițiale: stofa din păr de cămilă ce a fost folosită înainte pentru o tunică (*hasek*) sau blănurile de jder ce au captușit o subă.

Între piesele de mobilier testate, patul simplu sau „complet” (incluzând și așternuturi) ocupă un loc privilegiat (sunt dăruite 3 paturi „bune”, complete și, într-un caz, doar așternuturi), dovedind importanța care se acordă în epocă acestui obiect din spațiul interior al locuinței.

Accesoriile vestimentare și bijuteriile prezente în testament par lipsite de importanță, raportat la valoarea totală/generală a lăsamântului: 2 cingători simple și 2 împletite cu fir de aur și argint, 2 agrafe din argint, dintre care una mai mică, și un găitan cu mărgel; în general, actele de această natură nu le acordă o atenție deosebită decât arareori⁷⁵, fiind desemnate, de obicei, sub numele generic de *argenteria* (uneori incluzând aici și obiectele de uz casnic din argint).

Se detașează în această inserare a obiectelor dăruite, nu numai prin valoarea materială și estetică, ci și ca/prin atestare documentară timpurie, rozarul (*betschnur*) din mărgel de coral și pietre prețioase încrustate în aur, dăruit surorii Salomi⁷⁶. Considerat de testatoare „cel mai bun”, ceea ce presupune că nu era singurul în inventarul religios domestic al doamnei Ursula, acesta ne dezvăluie o latură a pietății trăite și practicate de aceasta. Ne întrebăm dacă nu a fost și ea membră a confreriei Rozarului, al cărui Registru, păstrat doar pentru anii 1526–1535, înregistrează nume feminine din cele mai prestigioase familii patri-ciene ale orașului?

Dincolo de stereotipiile impuse de mentalitatea și cadrul juridic al epocii, testamentul medieval, acest „pașaport pentru cer” cum plastic l-a definit Jaques Le Goff, este actul care dezvăluie aspecte ale personalității umane, pe care alte tipuri de documente nu le surprind, realizând, în același timp, o radiografie a mediului social din care provine.

Testamentul Ursulei Meister Paulin sintetizează elemente ale civilizației materiale și spirituale caracteristice elitei urbane din spațiul transilvan, a cărei contribuție în dezvoltarea societății medievale este mai puțin pusă în valoare comparativ cu cea a elitei nobiliare. Este o mărturie /indirectă/ a rolului pe care patri-ciatul l-a avut în clădirea civilizației urbane medievale și a rostului pe care femeile din aceste/marile familii și l-au asumat.

Chiar dacă viața ei nu a lăsat prea multe mărturii documentare, doamna Ursula dobândește un loc privilegiat în galeria figurilor feminine „din orașele de altădată” datorită ultimului său act de voință, care, la 500 de ani de la transpunerea lui în scris, continuă să rămână „un atât de frumos monument”.

INSTITUȚII ȘI PERSOANE ECLESIASTICE CE APAR CA LEGATARE

Nr. crt.	Numele/Denumirea	Bunuri imobile	Bunuri mobile	Bani
1.	Capela /Sf. Dorothea/ (Bistrița)	un heleșteu mare, 2 fânețe, via de lângă oraș, și încă o parte de vie, o casă mică, o brutărie, 3 „zinsheusern”, 1/3 din casa Rebel	o agrafă de argint, o bucațică de aur și un damasc roșu pentru o <i>casula</i> , cărțile	275 fl, 3 mărci de argint pentru o cruce
2.	Capitul de Bistrița și confreria Sf. Fecioare Maria a capitolului	o casă mică, o moară	o bucațică de aur pentru un veșmânt liturgic	5 fl

⁷⁴ Purtată în timpul liturghiei peste *alba, casula*, prin croiala simplă (tip pelerină, fără mâneci, cu o simplă deschizătură pentru cap), dar din stofă prețioasă, cu broderii, este cea mai frecventă piesă din arsenalul vestimentar liturgic în actele de donație sau testamente. Uneori haine „laice” sunt donate pentru a fi convertite în piese de cult. *Ibidem*, p. 243

⁷⁵ De exemplu testamentul Magdalenei, văduva lui Georgius Lapidica din Cluj (1531), în: Elek, Jakab 1870, p. 372–375, sau testamentul lui Nicolae Senior de Ocna Sibiului (1465), Ub., VI, hrsg. von Gustav Gündisch, Bukarest, Verlag der Akademie, 1981, p. 219–221

⁷⁶ Credem că este una din primele mențiuni documentare ale rozarului în spațiul transilvan. Asociat psaltirii mariane, rozarul are rolul de a ține evidența numărului de psalmi (în total 150, împărțiți în 3 grupe de câte 50, fiecare dintre acestea în 5 grupe de câte 10), roștiți zilnic.

Nr. crt.	Numele/Denumirea	Bunuri imobile	Bunuri mobile	Bani
3.	Biserica parohială Sf. Nicolae (Bistrița)	-	-	50 fl, 5 fl pentru fiecare confrerie patronată de aceasta
4.	Capela din Rodna	-	-	50 fl
5.	Hospitalul /Sf. Elisabeta/ (Bistrița)	jumătate dintr-un heleşteu, o fâneață, via din Heidendorf/ Vișoara/, un „Maierhof”	2 haine de damasc, 1 cămașă	2 mărci de argint pentru un potir, 10 fl pentru biserică, 10 fl pentru sârmani
6.	Surorile dominicane (Bistrița)	1/3 din casa Rebel, jumătate dintr-un heleşteu	-	-
7.	Frații dominicani de la Sf. Cruce (Bistrița)	-	-	20 fl pentru biserică, 16 fl pentru frați
8.	Frații franciscani de la Sf. Maria (Bistrița)	Un mic iaz/heleşteu	-	5 fl pentru frați, 12 fl pentru reablu
9.	Surorile franciscane (Bistrița)	-	-	2 fl
10.	Călugărițele din Reghin	-	-	4 fl
11.	Leprozeria /Sf/ Spirit/ (Bistrița)	-	-	5 fl
12.	Confraria aurarilor din biserică Sf. Cruce	-	-	5 fl
13.	Biserica Sf. Leonard	-	-	2 fl
14.	Biserica Sf. Ecaterina din deal	-	-	2 fl
15.	Frații franciscani din Suseni	-	-	15 fl
16.	Călugării din Cepan	-	-	12 fl
17.	Surorile dominicane din Sibiu	-	-	25 fl
18.	Frații dominicani din Sibiu	-	-	25 fl
19.	Frații franciscani din Cluj	-	-	sumă neprecizată
20.	Surorile dominicane din Cluj	-	-	10 fl
21.	Frații dominicani din Cluj	-	-	sumă neprecizată
22.	Hans, paroh în Waldorf Superior	-	blănuri de jder	2 mărci de argint pentru un potir
23.	Christian, capelanul personal	un spațiu în viitoarea casă a capitlului, funcția de capelan pe viață	o șubă mică, „ein kuf wein”	salariu anual de 22 fl, 10 fl, o marcă de argint pentru un <i>Agnus Dei</i>
24.	Niclas, confesorul personal	-	-	20 fl pentru 60 de liturghii, 4 fl
25.	3 pelerinaje	-	-	60 fl
26.	săracii orașului	-	bucăți de postav	-

BIBLIOGRAFIE

- Müller, Friedrich, *Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen*, Bukarest, 1986, „Kriterion” Verlag (prima ediție a lucrării este din anul 1864, această a II-a ediție reluând fără nici o modificare pe cea dintâi)
- Gündisch, Konrad, G., *Das Patriziat Siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Köln, Weimar, Wien, „Böhlau” Verlag, 1993
- Schuller, Richard, „Wolfgang Forster. Bistritzer Stadtgeschichten aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts”, în: *Programm des evangelischen Gymnasiums A.B. in Schässburg*, 1889/1890, Hermannstadt, 1890
- Idem, „Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator im Siebenbürger Sachsenlande”, în: *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N.F., Hermannstadt, XXXIX/1913, Heft 1

- Idem, „Andreas Beuchel. Ein Beitrag zur Bistritzer Stadtgeschichte in dem Zeitalter des Thronstreites zwischen Ferdinand I und Zapolya”, în: *Archiv*, N.F. XXIII/1890, Heft 1, Hermannstadt
- Lupescu Mako, Maria Magdalena, *Societate nobiliară și cultură materială în Transilvania medievală. Testamente nobiliare din Transilvania până la 1540*, Teză de doctorat, coordonator acad. prof. Ioan Aurel Pop, Cluj-Napoca, 2008
- Tomaschek, J.A., *Deutsches Recht in Oesterreich im dreizehnten Jahrhundert auf Grundlage des Stadtrechts von Iglau*, Wien, „V. Tendler et comp.” Verlag, 1859
- Teutsch, Friedrich, *Geschichte der evangelische Kirche in Siebenbürgen*, I, Hermannstadt, „W. Krafft” Verlag, 1921
- Trausch, Joseph, *Schriftsteller-Lexikon der biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt, II, 1870
- Dahinten, Otto, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, Köln, Wien, „Böhlau” Verlag, 1988
- Idem, „Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz”, în: *Archiv*, N.F., L/1944, nr. 1–2
- Gross, Lidia, *Confreriile medievale în Transilvania (secolele XIV–XVI)*, ediția a II-a, Cluj-Napoca „Argonaut”, 2009
- Idem, „Ordine religioase și confrerii în Transilvania medievală. Studiu de caz: Ordinul și confreria Sf. Spirit”, în: *Transilvania (secolele XIII–XVII). Studii istorice*, Coord. Susana Andea, București, Edit. Academiei, 2005
- Idem, „O lume izolată: casa leproșilor de lângă Bistrița (1512)”, în: *Pe urmele trecutului. Prof. Nicolae Edroiu la 70 de ani*, Coord. Ioan Aurel Pop, Susana Andea, Cluj-Napoca, 2009
- Idem, „Pro refrigerio anime sue. Donația făcută de Nicolae de Bethlen conventului dominican din Sighișoara”, în: *Națiune și europenitate. Studii istorice. In honorem magistri Camilli Mureșanu*, vol. îngrijit de Nicolae Edroiu, Șerban Turcuș și Susana Andea, București, Edit. Academiei, 2007
- Gaiu, Corneliu, „Cercetări arheologice la Biserica evanghelică C.A. din Bistrița”, în: *Transsylvania Nostra*, Cluj-Napoca, an IV, nr. 13, 2010/1
- Gaiu, Corneliu, Duda, Vasile, *Biserica evanghelică C.A. din Bistrița*, Bistrița, 2010
- Salontai, Sanda Mihaela, *Mănăstiri dominicane din Transilvania*, Cluj-Napoca, Edit. „Nereamia Napocensis”, 2002
- Rüsz-Fogarasi, Enikő, *Erdély Ispotálytörténeti tanulmányok*, Kolozsvár, „Argonaut”, 2008
- Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Coord. Adrian Andrei Rusu, Cluj-Napoca, „Presa Universitară”, 2000
- Cevins, Marie Madelaine de, *L’église dans les villes hongroises à la fin du moyen age (vers 1320–1490)*, Budapest, Paris, Szeged, 2003
- Berger, Albert, *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, I, Hrsg. von Ernst Wagner, Köln, Wien, „Böhlau” Verlag, 1986
- Farmer, David Hugh, *Oxford. Dicționar al Sfinților*, București, Edit. Univers Enciclopedic, 1999
- Gündisch, Gustav, „Die Patrozinien der sächsischen Pfarckirchen Siebenbürgens”, în: *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Attila Szabó und Zsigmond Jakó*, I, 1987
- Chifolleau, Jaques, „Sur l’usage obsessionnel de la messe pour les morts à la fin du Moyen Age”, în: *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux de XIIe au XVe siècle*. Ecole Française de Rome, 1981,
- Elek, Jakob, *Oklevéltár Kolozsvár története*, I, Buda, 1870